

Graanpenningen uit Holland en het raadsel van de cirkels

Alex Kussendrager en Marco van der Harst

De aanleiding van dit artikel is een penning die ter determinatie is aangeboden bij een van de schrijvers. Daarbij werd de vraag gesteld of deze penning mogelijk een armenpenning van de stad Delft was geweest. In dit artikel proberen we antwoord op de vraag te geven en vragen we om hulp aangaande een onduidelijke maateenheid.

De ter determinatie aangeboden penning is vervaardigd van koper en heeft een diameter van 20 mm. De penning is op de voorzijde voorzien van een wapenschild met een paal. Op de keerzijde staat een afbeelding die lijkt op een hoed en de letter R (afb. 1). Deze penning werd gevonden in Roosendaal (Noord-Brabant). Een vergelijkbare penning werd bij MPO geveild [1] en heeft een onbekende herkomst; deze penning is ook van koper en heeft een diameter van 22 mm. Deze penning heeft een vergelijkbare voorzijde maar de keerzijde bevat twee cirkels en de letter R (afb. 2). Het stadswapen op beide penningen kan verwijzen naar de Zuid-Hollandse plaatsen Brielle, Delft of Dordrecht, of Medemblik in Noord-Holland.

Beide penningen lijken iets met graan te maken hebben. Een aanwijzing hiervoor is de letter R. Een vergelijkbare R staat op graanloodjes uit West-Friesland en Valkenisse (afb. 3). Graanloodjes werden gebruikt om te controleren of de impost (belasting) voor het malen van graan op de molen was voldaan [2]. Meestal werden de loodjes verstrekt door de pachter van het gemaal aan de aanbrengrer van de te malen granen. Deze moest dit bewijs inleveren op de molen bij de molenaar. Graanloodjes zijn in de Republiek tot ongeveer 1605 in gebruik geweest. Daarna zijn deze loodjes vervangen door papieren biljetten [3]. Naast een graansoort staan op graanloodjes twee merktekens, namelijk een graanmaat en het teken van de aanbrengrer van het gemaal.

Beide penningen zijn qua stijl te dateren in de 16e eeuw. Dit past bij de periode dat graanloodjes werden gebruikt. Op de eerste penning lijkt een hoed te staan. Een hoed is bovendien een graanmaat en werd gebruikt in de steden Brielle, Delft en Dordrecht. Daardoor valt Medemblik af, omdat daar de graanmaat ‘hoed’ onbekend was. Beide penningen verschillen op twee punten met graanloodjes: de penningen dragen geen teken van de aanbrengrer en de graanloodjes dragen geen stadswapen. De penningen hebben vermoedelijk een andere functie gehad dan de graanloodjes.

De korenpenningen van Kampen zijn een uitzondering (afb. 4): die dragen het stadswapen van Kampen en hebben op de keerzijde twee cirkels zoals op de tweede penning. Tot 1862 werd gedacht dat deze korenpenningen noodmunten van Kampen waren. Dit inzicht veranderde naar aanleiding van archiefonderzoek in dat jaar, door de Vereniging tot beoefening van Overijselsch Regt en Geschiedenis. Het bleek dat deze korenpenningen zogenaamde verlofbiljetten waren die werden uitgegeven tijdens het verbod op uitvoer van koren in de 15e eeuw [4]. In de archiefteksten kwam bijvoorbeeld naar voren dat de Raad van Kampen in 1481 koren had ingekocht en aan bakkers en burgers leverde. Daarnaast reguleerde zij het transport van koren de stad uit: dit werd gedaan door bij de poort te controleren of het koren was voorzien van een uitvoervrijstelling (‘teikenen’): ‘Dair worden twee van den raide to geschikt die den luden teikenen geven, anders en mochten sy wt der Stat niet vueren. Dair op had men wachte in den poirten’.

Op basis van de afbeelding van een stadswapen, cirkels en het ontbreken van een merkteken zijn de beide penningen uit het begin van dit artikel zeer waarschijnlijk gebruikt als verlofbiljet voor de uitvoer van graan uit de steden Brielle, Delft of Dordrecht. De aanduidingen op de keerzijde van de penningen (en ook de korenpenning van Kampen) zullen naar een graanmaat verwijzen. Helaas is momenteel nog onbekend naar welke graanmaat de twee cirkels verwijzen. Mocht u het wel weten dan stellen de auteurs een tip zeer op prijs. ♦

Afb. 1 Penning met schild, hoed en R.

Auteurs:

- Alex Kussendrager, alex@loodjes.nl; loodjes-specialist, beheerder van www.loodjes.nl ;
- Marco van der Harst, harst@live.nl; onderzoeker verbonden aan Archeologie West-Friesland.

Bronnen:

- [1] Munten en Postzegelorganisatie (MPO), veiling 44, woensdag 26-11-2014, kavel 5678.
- [2] M. van der Harst & C.P. Schrickx (2016). Wie het eerst komt, die het eerst maalt - graanloodjes uit de bodem van West-Friesland, p. 14. In: West-Friese Archeologische Rapporten 91.
- [3] I. & J. Scheltus (1746). Groot-placaetboek, vervattende de placaten, ordonnantien ende edicten van de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden.
- [4] W.H.C. Jordens (1865). Nog iets over zekere dusgenoemde Kampernoodmuntjes van 1578, p. 51. In: Verslagen en Mededeelingen.

Afb. 2 Penning met schild, cirkels en R.

Afb. 3 Links: graanloodje van Hoorn; rechts: graanloodje van Valkenisse.

Afb. 4 Korenpenning van Kampen.